

UDK:796.51:006.90

Dilnoza NAZAROVA,
TDPU O'zbekistonning eng yangi tarixi kafedrası tadqiqotchisi
E-mail: dilnoza.nazarova8080@gmail.com

Dotsent, t.f.n Amonova F.S taqrizi asosida

TURIZM INFRATUZILMASINI RIVOJLANISHIDA TOSHKENT MUZEYLARINING O'RNI

Annotatsiya

Turizm mahalliy aholi hayotiga, uning moddiy va ma'naviy faoliyatiga, jamoaviy xulqiga, qiziqishlariga turli darajada ta'sir qiladi. Bu borada muzey va tarixiy yodgorliklarga bo'lgan qiziqish alohida ahamiyatga molik.

Kalit so'zlar: Turizm, infratuzilma, ekomuzey, audiogid, gadjetlar, konsepsiya, galereya, virtual.

РОЛЬ МУЗЕЕВ ТАШКЕНТА В РАЗВИТИИ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ

Аннотация

Туризм по-разному влияет на жизнь местного населения, его материальную и духовную деятельность, коллективное поведение и интересы. В этой связи особое значение приобретает интерес к музеям и историческим памятникам.

Ключевые слова: Туризм, инфраструктура, экомuseum, аудиогид, гаджеты, концепция, галерея, виртуальная.

THE ROLE OF TASHKENT MUSEUMS IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM INFRASTRUCTURE

Annotation

Tourism affects the life of the local population, its material and spiritual activities, collective behavior and interests in different ways. In this regard, interest in museums and historical monuments is of particular importance.

Key words: Tourism, infrastructure, eco-museum, audio guide, gadgets, concept, gallery, virtual.

Kirish. Muzey turizmi muzeylar yo'nalishlariga oid turli xil turistik mahsulotlarni ishlab chiqarish: ko'rgazmalar tashkil etish, ichki va tashqi ekskursiyalarni shakllantirish, muzey do'konlarini ochish, turli turistik tadbirlarda ishtirok etish va tashkil qilish kabi vazifalarni qamrab olgan. Bunday asosiy maqsad tashrif buyuradigan joyning madaniyati, aholining urf-odatları va ularning turmush tarzi, mahalliy aholining bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish, qolaversa, yoshlarimizning ma'naviy immunitetini kuchaytirish, ularning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish, ma'naviy-ma'rifiy sohalaridagi ishlarni yangi tizim asosida yo'lga qo'yish bo'yicha 5 ta muhim tashabbus doirasida sohani keng targ'ib qilishdan iborat.

1960 - yillardan O'zbekistonda turizm rivoji faol xarakteri boshlanib, mahalliy aholi uchun turizm xizmat dasturlarini ishlab chiqish va yo'llanmalar tayyorlash bilan shug'ullanuvchi O'zbekiston Respublikasi Kasaba uyushmalari kengashining Turizm va ekskursiyalar bo'yicha turistik ekskursiya boshqarmasi tashkil etildi. Ushbu boshqarma 1960-1973 yillarda turli nomlarda faoliyat yuritgan. 1964 - yil 13 - iyunda O'zbekiston Ministrlar Soveti huzurida maxsus ob'ektlar, umumturistik ko'rsatkichlar va ekskursiya xizmat shakllarini takomillashtirish maqsadida Chet el turizmi boshqarmasi tashkil etildi [1].

Yevropa davlatlarida 1950 - yillardayiq turizm sohasidagi shunga o'xshash tashkilotlar o'z faoliyatini shakllantirgan bo'lib, ular bevosita sug'urta agentliklari bilan hamkorlikda ish olib borar edi [2].

1946 - yilda faoliyati boshlangan IKOM (International Council of Museums) nomi bilan mashhur bo'lgan Xalqaro muzeylar tashkiloti tuzildi. O'zbekiston ushbu tashkilotga 1993 - yilda a'zo bo'ldi. Bu tashkilot bilan olib borayotgan hamkorlik aloqalarimiz natijasida xalqaro doirada o'z ko'rgazmalarimizni tashkil qilishga erishdik.

Tadqiqot metodologiyasi. 1983 - yil 27 - oktyabrda Chet el turizmi boshqarmasi O'zbekiston Chet el turizmi Bosh boshqarmasi deb o'zgartirildi. 1988 - yil 26 - iyunga kelib,

hukumat qarori bilan ushbu boshqarmaning faoliyati tugatildi. 1989 - yilda O'zbekiston Ministrlar Soveti qoshida «Sayyoh-intur» xo'jalik hisobidagi birlashmasi tashkil topdi [3].

2017 - 2027 yillarda davlat muzeylari faoliyatini takomillashtirish va moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi tasdiqlandi. Ushbu dastur doirasida davlat muzeylarining ishlab chiqiladigan yangi konsepsiya ishlab chiqildi. Konsepsiya doirasida muzeyga tashrif buyuruvchilar, hususan imkoniyati cheklangan shaxslar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, turistlarga xizmat ko'rsatishni rivojlantirish rejalashtirilgan. Muzeylarning ijtimoiy-madaniy qimmati, ularning jamiyat va madaniyat o'rtasidagi o'zaro ta'sirni ta'minlashdagi o'miga katta e'tibor qaratilgan. Shu jihatdan jahonda muzeylarni virtualashtirish amaliyoti ularning kolleksiyalari haqidagi ma'lumotlarni keng jamoatchilikka onlayn tarzda yetkazib berishning ommabop va tezkor shakli, muzey marketingining yangi, ilg'or usuli sifatida jadal sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Hozirgi kunda muzeylar uchun muzey materiallarini namoyish etishning yangi usullari tadbir etildi, madaniy-ta'limiy faoliyatning noan'anaviy dasturlari ishlab chiqildi, maxsus muzey strukturalari, qiziqarli turizm dasturlari yaratildi. XX asr oxirida muzeysunoslik sohasida "virtual muzey" iborasi kirib keldi. Virtual muzey foydalanuvchiga uch o'lchovli zallarda harakat qilish, kerakli eksponatlar va ma'lumotlar bilan tanishishga imkon beradigan makon.

O'zbekiston madaniy sayyohlik faoliyatida Turizm muzeylari, ekomuzey, virtual, korporativ va xususiy muzeylar yaratish, ekskursiyalarning zamonaviy usullarini tashkil etishda audiogid va gadjetlardan unumli foydalanish, elektron chiptalar tizimini joriy qilish, eksponatlarni QR-kodlar bilan ta'minlanishi, virtual turlar tashkillashtirish, xalqaro turizm portallari va platformalarida reklama ishlarni amalga oshirish borasida rivojlangan davlatlar tajribasi qo'llanila boshladi [4]. Respublikamizda 60 dan ortiq turli ixtisoslikdagi tarix, o'lkashunoslik, badiiy, uy-muzey, memorial muzeylar, musiqa, adabiyot, muzey- qo'riqxonalar, majmua muzeylar va

boshqa muzeylardagi kolleksiyalar asosini etnografik predmetlar tashkil qiladi. Ushbu muzeylarda 70 000 dan ziyod etnografik predmet va kolleksiyalar saqlanadi. Ulardan sopol buyumlar – 5000, metall – 2000, chinini – 1000, qurol-yarog' – 500, kashta – 3000 ta, zargarlik – 2500, kiyim- kechak – 10 000, gilam – 300, uy-ro'zg'or – 1000, mehnat qurollari mavjud [5]. Tashrif buyuruvchilarning etnomadaniy merosning moddiy ko'rinishiga va hunarmandchilik buyumlariga bo'lgan qiziqishi kundan-kunga ortmoqda. Natijada muzey tasarrufida savdo do'konlari tashkil etishga bo'lgan ehtiyoj vujudga keldi. 2017 - yil 20 - dekabrda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston amaliy san'at va hunarmandchilik tarixi davlat muzeyini tashkil etish to'g'risida"gi Qaroriga ko'ra, amaliy san'at va milliy hunarmandchilikning bugungi kungacha saqlanib qolgan o'ziga xos maktablarning an'analari hamda amaliy san'at va hunarmandchilik asarlarini asrash, xalqaro miqyosda keng targ'ib etish, ilmiy o'rganish hamda kelajak avlodga yetkazish, «Hunarmand» uyushmasi bilan birgalikda muzeyda O'zbekiston Respublikasining mustaqillik yillarida milliy hunarmandchilikning rivoji va erishgan yutuqlariga bag'ishlangan ekspozitsiya yaratish targ'ib qilish vazifasi yuklatilgan [6].

Tadqiqot natijalari. O'zbekiston davlat san'at muzeyida ham mamlakatimizning turli hududlarida hunarmandlarimiz tomonidan to'qilgan milliy gilamchilik ko'rgazmasi tashkil qilingan. Yurtimizning Farg'ona vodiysi, Samarqand, Surxondaryo, Buxoro va Xorazm viloyatlarida an'anaviy maktablar saqlanib qolgan va bugun ham ular muvaffaqiyat bilan faoliyat ko'rsatmoqda. Shu munosabat bilan mamlakatimizdagi gilamdo'zlik maktablari namunalari bir joyda to'plab, ular asosida alohida bir maxsus muzey tashkil qilish tashabbusi nafaqat milliy an'analirimizni asrab avaylashga, turizmni ham yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Temuriylar tarixi davlat muzeyini Muzey faoliyati davrida Niderlandiyaning Leyden universitetida Amir Temur tavalludining 660 yilligiga bag'ishlab o'tkazilgan xalqaro konferensiya doirasida "Dunyo xazinalaridagi Temuriylarga oid javohirlar" fotoko'rgazmasi o'tkazildi. Qozog'istonning Turkiston shahridagi "Azret Sultan" davlat tarixiy-madaniy qo'riqsona-muzeyining taklifiga binoan 2018 - yilning 5 - iyulda "Temuriylar tarixi davlat muzeyi durdonalari" foto ko'rgazmasida ishtirok etdi [7]. Bunday ko'rgazlarni tashkil qilish va ishtirok etish orqali ma'naviy boyliklarimiz, qadimiy an'analirimizni dunyoga tarqib qilish va madaniyatimizni namoyish etish imkonini yaratildi.

2018 - yil 26 - avgustda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida madaniyat va san'at sohasini innovatsion rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori e'lon qilindi [8]. Qaror ijrosini ta'minlash maqsadida 2018 - yil 14 - sentyabrda muzeyning "Zargarlik buyumlari" zalida "Media content" kompaniyasining Sensor qoplama innovatsion uskunasi o'rnatildi. Mazkur texnologiya dastlab Rossiya Federatsiyasidagi muzeylarda kuzatilsa endilikda O'zbekiston amaliy san'at va hunarmandchilik tarixi davlat muzeyida ham qo'llanilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 - yil 7 - fevraldagi PQ-3514-sonli qaroriga muvofiq Toshkent shahridagi turizm tomosha ob'ektlariga olib boruvchi yo'llar bo'yida belgilangan standartlar asosida 2 xil tildagi (o'zbek va ingliz tillarida) turistik yo'l ko'rsatkichlari o'rnatilish ishlari boshlangan. Loyiha doirasida G'afur G'ulom uy-muzeyi, Sergey Yesenin uy-muzeyi, Sergey Borodin uy-muzeyi, Abdulla Qahhor uy-muzeyi, Yunus Rajabiy uy-muzeyi, O'zbekiston davlat Tabiat muzeyiga olib boruvchi yo'llar bo'yida jami 82 ta turistik yo'l belgilari o'rnatildi.

Qo'shimcha xizmat ko'rsatish tashkilotlari: hunarmandchilik ustaxona-rastalari va milliy taomlar oshxonalarini, ma'muriy-axborot markazining mehmonxonadan 300 metr uzoqlikda joylashishidan maqsad, Toshkentda turizmning rivojlanishi uchun turizm markazining qurilishida hissa qo'shishda faol ishtirok etishi bilan izohlanadi [9].

Madaniy turizmning o'ziga xosliklari o'tmishning boy merosini o'rganishga bo'lgan maxsus qiziqishga sayyohlar ulushining qisqarishi davomiyligini hisobga olib, turizm bozorida meros turizmi va mahsulotlarining ommalashgan shakli keng quloch yoza boshlaydi. Bularga: Sharhli-tanishuv turizmi, jonli madaniyat destinatsiyasi muhiti bir necha qadam oldinga siljigan bo'lsa-da, baribir hozirga qadar madaniy-tarixiy meros resurslari negizida va to'g'ridan-to'g'ri og'zaki-ko'z ilg'amaydigan tartibda axborot beruvchi bo'lib qolmoqda.

2017 - yil 19 - oktyabrda Toshkent shahrida joylashgan Haydar Aliyev nomidagi Ozarboyjon madaniyat markazida "Olovli mamlakat naqshlari" nomli gilamlar muzeyi ochildi. Muzey so'nggi texnologiyalar asosida jihozlangan. Muzey devorlardagi suratlarida gilam to'qish sirlari, gilamchilik tarixi, iplarga bo'yoq berishga doir videotasvirlar namoyish etiladi. Hatto muzeyning polida ham Ozarboyjon gilamlarining turli surat va video tasvirlarini ko'rish mumkin. Har bir qavatda muayyan bir gilamchilik maktabi namoyondasi muzey mehmonlari ko'z o'ngida gilam to'qib, qiziqish bildirganlarga bu borada bajonidil izoh beradi. Bu yerga tashrif buyurgan mehmonlar Ozarboyjon gilamlarining eng sara namunalari tomosha qilish imkoniga ega bo'lishadi. Bundan tashqari, Gilam muzeyining birinchi qavatida turli gilamchalar, sholchalar, joynamozlar, ipak ro'mollar, turli milliy suvenirlar va esdalik sovg'alarini xarid qilish mumkin bo'ladi. Bu kabi siyosiy-madaniy islohotlar xalqaro munosabatlarini kengaytirish va turizm sohasi rivojlantirishga xizmat qiladi.

So'nggi yillarda O'zbekiston tarixi davlat muzeyining xorij davlatlari bilan hamkorlik doiralari kengaymoqda. 2022 - yil 23 - noyabrda Parijdagi Luvr muzeyida «O'zbekiston vohalari xazinalari, "Karvon yo'llari chorrahasida» va Arab dunyosi institutida tashkil etilgan "Samarqandga yo'l, Ipak va oltin mo'jizalari" ko'rgazma namoyishida ishtirok etishi muzeyshunoslik tarixidagi eng muhim ahamiyatga ega voqea bo'ldi. Har yili 10 million sayyohni jalb qiladigan dunyodagi eng yirik san'at muzeylaridan biri bo'lmish Luvr muzeyida tashkil etilgan ko'rgazma namoyish 2023 - yilning 6 - martigacha davom etdi.

O'zbekiston va Fransiya muzeylari hamkorligini kengaytirish maqsadida O'zbekiston Madaniyat va san'atni rivojlantirish jamg'armasi va Luvr muzeyi o'rtasida memorandum imzolandi. Bu ishlar natijasida Luvrning Rishle zali va Islom bo'limida xronologik ketma-ketlikda joylashtirilgan beshta bo'limdan iborat katta ko'rgazma makoni yaratildi. Bularga "Voha davlatlari va podshohliliklari davri: Ipak yo'lidagi madaniyatlarning muloqoti", "O'rta asrlar va san'atning gullab-yashnashi", "Markaziy Osiyoda islomning tarqalishi, madaniyat va fanda Uyg'onish davri", "Ibn Sinodan Chingizxongacha", "Buyuk imperiyalar davri: Temuriylar va Shayboniylar". Yurtimiz tarixining 1500 yildan ortiq davrini qamrab olgan ko'rgazma mamlakatimizning 16 muzeyidan 138 ta noyob ashyo, shu jumladan, ko'rgazma uchun maxsus restavratsiya qilingan 70 ta eksponatdan iborat[10]. Shuningdek, Fransiya, Buyuk Britaniya va AQSHning yirik muzeylaridan keltirilgan 31 ta buyum ko'rgazmadan joy oldi. Ko'rgazmaning ilk mehmonlari bo'lgan O'zbekiston va Fransiya yetakchilari Dalvarzintepa va Xolchayon yodgorliklaridan topilgan eksponatlar, Varaxshadagi qizil rangli xonadan devoriy surat, Kofirqal'adan o'ymakor panno, Katta Langar Qur'oni sahifalari, Amir Temur maqbarasidan qo'sh eshik,

Afrosiyobdagi elchilar tasviri tushirilgan devoriy surat va boshqa eksponatlar bilan tanishdilar.

2022 - yil 23 - noyabrda Parijdagi Arab dunyosi instituti va O'zbekiston Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Madaniyat va san'atni rivojlantirish jamg'armasi hamkorligida "Samarqandga yo'l. Ipak va oltin mo'jizalari" nomli ko'rgazma tashkil etildi. Unda O'zbekistonning XIX asr oxiri — XX asr boshlariga oid boy moddiy madaniyati taqdim etilgan. O'zbekistonning 9 ta eng yirik muzeylaridan 300 dan ortiq eksponat ilk bor Fransiyada keng xalqaro jamoatchilik e'tiboriga havola etiladi. Ko'rgazma 2023 - yil 4 - iyun kuniga qadar davom etadi. Ko'rgazmadan Nukus, Samarqand, Buxoro va Toshkent muzeylaridan keltirilgan to'qimachilik buyumlari, libos va poyabzallar, bosh kiyim to'plamlari, shuningdek, Turkiston avangardiyo'nalishiga mansub 24 ta mo'yqalam asari o'rin olgan. Tayyorgarlik doirasida 89 ta zargarlik buyumlari restavratsiya qilindi [11]. Hunarmand ajdodlarimizning yuksak ijodiy tafakkuri va mahoratidan dalolat beruvchi ushbu buyumlarning rang-barangligi va nafosati dunyo ahliga hayrat uyg'otdi.

2023 - yil 4 - mayda Germaniya poytaxti Berlin shahridagi Jeyms Simon galereyasida "O'zbekistonning

arxeologik xazinalari. Makedoniyalik Iskandardan Kushonlar saltanatigacha" nomli noyob ko'rgazma ochildi.

2024-yil 14-yanvar kuniga qadar davom etadigan ko'rgazmada Berlin davlat muzeylari to'plamlaridan 65 ta va O'zbekiston muzeylari to'plamlaridan 285 ta eksponat namoyishga qo'yilgan. Ularning ko'pi mamlakatimiz tashqarisida ilk bor ko'rsatilmoqda.

Ko'rgazma mamlakatimizning qadimiy va boy madaniyati, bugungi O'zbekiston va Markaziy Osiyo hududida joylashgan ilk davlatlarning miloddan avvalgi VI asrdan milodiy IV asrgacha davrni qamrab olgan. Bu yerdagi durdonalar orasida Kushon saltanatining Dalvarzintepa va Holchayon qo'rg'onlaridan topilgan aslzodalar, askar va badavlat ayollar haykallari bor.

Xulosa. Muzeylarda yangi fan-texnika yutuqlaridan foydalanish ya'ni muzeylarni virtuallashtirish orqali boy merosimizni xalqqa va xorijga keng targ'ib qilish imkoniyatlari yaratiladi. Bu esa o'z ornida O'zbekiston turizmining rivojlanishi va sayyohlar oqimi ko'payishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. ЎзР МДА. Р-837 жамғарма, 41-рўйхат, 4169-иш, 92-варақ.
2. Мухамедова М. Ўзбекистоннинг тарихий шаҳарларидаги музейлаштирилган объектларда туризмнинг шаклланиши ва ривожланиш истикболлари (XX асрнинг II ярми – XXI аср бошлари). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. – Тошкент, 2019. – Б 13.
3. Мухамедова М. Ўзбекистоннинг тарихий шаҳарларидаги музейлаштирилган объектларда туризмнинг шаклланиши ва ривожланиш истикболлари (XX асрнинг II ярми – XXI аср бошлари). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. – Тошкент, 2019. – Б 14.
4. Мухамедова М. Ўзбекистоннинг тарихий шаҳарларидаги музейлаштирилган объектларда туризмнинг шаклланиши ва ривожланиш истикболлари (XX асрнинг II ярми – XXI аср бошлари). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. – Тошкент, 2019. – Б 21.
5. Орифжонова Г. XIX – XX аср бошларига оид Ўзбекистон этномаданий меросини сақлаш, тадқиқ этиш ва намойиш этишининг тарихий-маданий жиҳатлари. Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. автореф. – Тошкент, 2021. – Б.18.
6. "Ўзбекистон амалий санъат ва хунармандчилик тарихи давлат музейини ташкил этиш тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси 2017 йил 20 декабрда қабул қилинган қарори // <https://lex.uz/docs/3469398>
7. Курбанова Д. Жаҳоннинг йирик музейларида Ўзбекистонга оид коллекцияларнинг шаклланиши ва уларни комплекташ тамойиллари. Тарих фанлари доктори (DSc) дисс. автореф. – Тошкент, 2020. – Б. 28.
8. "Ўзбекистон Республикасида маданият ва санъат соҳасини инновацион ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 8 августда қабул қилинган қарори // <https://lex.uz/docs/3882752>
9. Мухамедова М. Маданий туризм тарихи ва назариясининг тадқиқот, тарғибот тамойиллари. – Тошкент, 2018.- Б.103.
10. Ўзбекистон – Франция: ўзаро ҳамкорликнинг янги даври // Янги Ўзбекистон. №239. 2022 йил 23 ноябрь.
11. Остонов Ж. Францияда улуғвор тарихимиз бўй кўрсатмоқда // Янги Ўзбекистон. №239. 2022 йил 23 ноябрь.